

ПРОЩАЙ, СЕЛО

ДІЯ ПЕРША

I

1

Уже й примеркло, а Роман ніяк не одійде од вікна. Виглядає. До сина Никандра:

— Таки тре було б поїхати до нього. Никандер (здвигнув плечима). Та куди, ще раз питаю? Роман. На станцію.

Никандер. А як він з округи, а то й від Дніпра? Аби ж написав, звідки приїде!

Роман. Хоть би за село назустріч!

Никандер завагався.

2

Мотрона (Никандрова жінка, з чулана). На три сторони, чи як? (Блиснула холодними очима на чоловіка. Тоді до старого, щоб прим'якшити). От де він буде у нас спати?

Роман. Де?.. Я думаю, що найкраще йому отут, під грубкою, буде. І тепло, й повітря чистіше, га?

3

Старої баби Василюни голова у чорній хустці з-за комина висунулась:

— У тій хаті любив він спати. Там і книжечки читав, а мені євангелію. Це котрий вже рік, як пішов од нас Марко? Дванацятий, либонь, Романе, га?

Роман (пішов у ту хату). Одинадцятий, мамо.

4

Мотрона. Чисто як притча про блудного сина. Гони йому настріч коні, та ще й на три сторони зразу. А ти, невістко, вари кутю й узвар по-новому, щоб замість святвечора вийшов радвечір. Ні се ні те. П'ятикутню звізду зробили. Навіщо воно?

Никандер вийшов.

5

Мотрона. Скажіть, бабо, а чого він утік з дому?

Василюна. А бог його святий знає. Все манило його в світі. Ще змалку. "То в город,— казав,— піду, в ковалі, то аж у Сибір подамся". А як почалася серединна війна, він і подався десь. І аж тепер озвався.

6

Пришов І л ь ч е н к о, Мотронин батько, з віжками під полою:

— Здрастуй ще раз, доню! (У закут). Добривечір, ба-бушко-свахо! (Позирнув по хаті). Не приїхав?

М о т р о н а (взялась витирати посуд). Ну, свекрові він хоч блудний син, а вам хто, що вдруге вже приходите?

І л ь ч е н к о. Блудний родич. (Тихо). З центру він, десь з Харкова, доню, от! Уже ж про все, мабуть, знає і вам правду скаже, а од вас і мені тієї правди трошки перепаде. Бо чуток, чуток тих! Як вороння понад степом, ширяють над нашим життям. Одні кажуть, що всіх чисто до одного в колективи, другі кажуть — ні, треті — всі церкви позачиняють, ікони попалять, а четверті — ніби всіх кулаків на заслання заженуть.

У Мотрони аж полумисок у руках заскавчав.

А найцікавіше дізнатись, хто він сам тепер? Невже про це у листі ні слова?

Мотрона. Ні. Свекор самі на цьому ворожать, та й ми з Никандром теж...

7

Зайшла в хату жінделегатка баба Оксана. Метнула по хаті оком:

— Здрастуйте, громадяни! А де ж ваша стара? (До баби Васиlines). Усе в закуті та в закуті — хоч би на повітря вийшла, на люди! Закиснеш!

Василина. А ти все бігаєш, дівуєш?

Ільченко. Бабі Оксані що більше років, то більш вона молодшає. Зараз з дівчатами, комсомольцями, а далі, дивись, і з дітьми заграється. Агу!

Оксана. А вгадав. Жінок та дівчат трошки зорганізувала, а тепер і садок дитячий, думка є. Тим-то й забігла. Приходь, Мотроно, завтра на наші збори! (У закут). Може, й ти, Василю, завітаєш?

Василина. Нехай вже, як змалює, тоді...

М о т р о н а. Ходить той на збори, хто нічого не робить.

О к с а н а. А таких ми не кличемо. (Пішла).

Мотрона. Думаєте, справді на збори? На вивідки прибігла, чи

не приїхав Марко. Утретє вже сьгодні повз хату пробігає. Там теж на Марка всі їхні ждуть. Петро Соньчин, Надійка, всі їхні колгоспівці...

8

Увійшов Роман. Ільченко. Нема нашого гостя? Роман. Нема.

Ільченко. Тре було б на станцію доскочити... Роман. Думав, та. Никандер збив: "З трьох сторін — хіба вгадаєш,— каже,— з якої його ждати?"

9

Увійшов і Н и к а н д е р під ці слова.

Ільченко (напівжартуючи, до Никандра). Чи з комуністичної, чи з капіталістичної, чи з нашої безпартійно-селянської, трудової, питаєш?

Роман. З якої не приїде — до батька. Ні до багатія, ні до злидаря — до чесної трудящої середини. І хоч що нехай Никандер каже, а на середині світ держиться й до віку держатиметься, і Радянська власть, і ми за Радянську власть. То Никандер теж мене до віку не зіб'є з середньої путі, ані з мого думання, ні з господарювання.

Никандер. Самі зіб'єтесь, бо ваша тепер на запад веде. Нема далі ходу, а ще гірше — нема й сходу. Западня одна. Отож або в комуно скотитесь, або н;а мою думку пристанете.

Р о м а н. А чом тоді в газетах писали, що партія й робочий клас середульшості селянської ще довго держатимуться.

Никандер. А тепер вже кожному видно, що на середній далеко не поїдеш, та ще й з хурою такою, як ком-зlidні. Оце ж і взялись навертати всіх до колективів та радянські якономії ген як нарізують!

Роман. Ну, приїде Марко!

Никандер. То що?

Р о м а н. У нього допитаюсь про все, от що. Чи так воно, як ти кажеш?

Никандер. А як на моє вийде, тоді куди звернете?

Роман. А вже коли на твоє вийде, тоді я краще... (Бачить — Ільченко перебирає віжками). А що це ви, свате, з віжками?

Ільченко. Надумав продавати.

Р о м а н. Та що ви! Такі віжки?

Ільченко (розвів руками). Времена. Може, купите? Р о м а н. Де вже нам! (Проте взяв у руки віжки). Довоєнні ж!

Ільченко. За довоєнну й продаю. Заплатив колись п'ять, продаю за три. З вас візьму й житом. Р о м а н. А скільки житом?

Ільченко. По-довоєнному ж, кажу. По сімдесят копійок пуд — почисліть скільки?

Никандер. Чотирижди сім — двадцять вісім, ще два лишається... Чотири пуди й десять хунтів, здається.

Роман (аж захопився). А їй-бо, куплю! Никандер, га?

Никандер. Не купите ви, то куплю я. За такі тепер віжки мало дати й десять. Роман (до Ільченка). Ну, а самі ж як? Без віжок? Ільченко. Другі є, а двоє — зайвина тепер. Роман залюбувався.

10

Рипнули двері. Якийсь чоловік:

— Можна?

Роман (упізнавши перший). їй-богу, Марко!

М а р к о. Ну то й здрастуйте! (Почоломкався з батьком, з братом).

Роман. А це наша невістка Мотрона. Це сват Іван, пам'ятаєш?

Вийшла Василии а, з ділком. Поцілувалися. Заплакала стримано:

— А господи, у штанцях, у калошиках, у такому ж пальтищі — ти ж змерз, либонь? (Ще обдивилася). Роздягнися та хоч на піч... Вже й старіти взявся. Зморшки набігли, чи це так мені здається. А худий який, і вуси!

Кожне нишком обдивлялось Марка, пильнувало кожного руху. Мотрона переклала Маркового чемоданчика, непомітно підваживши його в руках.

Никандер (це помітив). Постав до грубки! Або ось дай, я суди поставлю... (Теж непомітно підважив чемоданчика. Переглянувся з Мотроною).

Роман (до Марка). Були б виїхали назустріч, та не знали, звідки твоя путь, з якої сторони, а не написав...

М а р к о. Бо не знав і сам, як тепер до вас краще дістатися. Я од Дніпра. Підводою до Чорної могили, а від Чорної пішки.

Роман. Пішки!.. (До Никандра). Ну от, бач,—т пішки йшов.

Марко. Підводу одпустив. Як глянув — степ, ще й ті місця, де

я малим телят пас та кавуна у переїжджих дядьків просив, — дак я пішки. Пригадалось усе! Навіть на яри звернув, а звідти вже додому. І степ уже не той. Де хутори були, тепер нема й сліду, тільки хрести поламані. А де степ гуляв — якийсь виселок. Мабуть, колектив.

Никандер (випитливо). Та колектив же. Кращу землю позабирали.

Марко. Одна досада, в дорозі мій годинник став. (До Ільченка). У вас, пригадую, був колись годинник? Мені б тільки дізнатися, бодай приблизно, про час.

Ільченко. Тепер нема. Та й навряд чи в кого є тепер. Хіба що аж в районі. А на селі нема. Перевелись.

Василина. І в церкві не дзвонять.

Марко. Невже отак і живете — все село без годинника?

Никандер. Таж, здається, у Семена Пархімчати є. Він теж у партизанах був і придбав собі годинника.

Ільченко. Скрутив. А добрий годинник був. У вас (до Марка) теж, мать, партизанський?

М а р к о. У мене купований.

Василина. Дайте йому поїсти, а тоді вже й розпитуйтеся.

Роман. Просимо до столу на вечерю!.. М а р к о. От якби мені вмитися. Роман. Дай, Мотроно, води... і рушника!

Мотрона налила в полумисок води, дістала чистого рушника.

Марко (постояв трохи — знає ж, що з цього полумиска їдять і на вмивання собі не поставлять). Невже й умивальника нема? Невже й тепер ще вмивається так, як до революції вмивалися, з рота?

Роман (не відчувши гостроти запитання, усміхнувся доброю усмішкою). А так і вмиваємось. Не звичні були до умивальника, то й тепер обходимось. Та й то сказати: не така вже в хазяйстві важуща річ отой умивальник. Паніти не збираємось, то можна й без нього. По-мужицькому. Та з рота і геть зручніше.

Марко. І отак всі вмиваються? З рота? Умивальник — це ж така річ, що можна самому зробити.

Ільченко. Про культуру питаєте? І не ночувала. Культура, мабуть, теж не дура — любить жити там, де достатки є.

Марко оглянув хату й почав умиватися.

Мотрона (понюхала його мило. Обернулась до Никандра).
А паху ще ж яке! Никандер. Поклади!

Марко. Візьміть на всіх, руки мити. У мене ще є кусок.

Мотрона. Спасибі. Тільки ж для рук жаль його милити.

Василина (приховуючи заздрощі). Думаєш, у неї нема? Аж сім кусків приховано. Мотрона. Бабо!

Василина. А що? Може, скажеш — неправду кажу? Три куски печатного, старорежимного.

Мотрона. Мені оце теж недавно приснилось, що у вас у скрині аж сім мотків пряжі, та що з того, бабо!

Усім ніяково стало. Повідходили до столу, до грубки. Марко, щоб притамувати цю ніяковість, почав дужче вмиватися, коміра розстебнувши й оголивши шию.

Василина (придивившись до шиї). А хрестик де, очну?

Марко (одірвався од полумиска). ?..

Василина. Той, що з монастиря тобі принесла?

Марко (труснув мокрим волоссям), Та я його вже давно... (Помітивши, що всі стали ще уважніші). Загубив десь...

Василина (повірила й не повірила. Однак потвердила). Загубив...

Ільченко (ніби з гумором). А за таких часів і бог вже сам десь загубився.

Роман. Просимо тебе, сину, до столу на вечерю! (До Мотрони). Подавай, Мотроно! На вечерю до нас — ждали ж тебе, виглядали одинадцять сливе років. Хоч і не за годинником живем, без умивальника та мила, зате хліб є, та й до хліба. Спасибі Радянській владі, вибились із злиднів, із наймів — осереднились, сину, та й хазяйнуємо. Пара конячок у стайні, корівка, поросята, грушку посадив, виросла, зазирає ось у вікно — так що й сонце ясніш стало мені в двір світити. Більшого мені й не треба. І влада з мене задоволена, і я з влади. Як бачиш, і зізду червону, п'ятикутну онукові зробив, щоб по-новому різдво розумів. Та й самі, бач, кутю справляємо вже по-новому — сідай, сину! Однині замість святвечора хай буде у нас радвечір, радянський вечір. Хай відходе старий час од наших вікон і мороз! Пам'ятаю, батько покійний, а ваш дід, мороза кликав вечеряти. Набере отак першу ложку куті, донесе до вікна та й

ЗМІСТ

ПРОЩАЙ, СЕЛО	3
97	57
МИНА МАЗАЙЛО	113